

İnsan Hakları Felsefesi

Harun Tepe, Bilgesu yay. Ankara 2019, 166 s.

ENES ALACAYAKA *

Kimi sert teorik ve pratik eleştirilere karşın, insan hakları hala günümüzün öne çıkan söylemlerinden biridir. Tüm diğer rastlantısal özellikleri bir yana, yalnızca insan oldukları için kişilerin bazı temel hakları oldukları düşünülmekte, bu haklara da "insan hakları" denilmektedir. Bu kitapta yer alan yazılarda, "insan", "insan doğası", "insan hakları" ve "evrensellik" kavramları üzerinde durulmakta; bir insan hakları ölçütü geliştirilmesi ve insan haklarının temellendirilmesi gibi, insan haklarının bilimsel ve antropolojik temellerine ilişkin kimi teorik sorunlar ele alınıp tartışılmaktadır.

* YL Öğrencisi | Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
alacayaka.enes@hbv.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8485-4032

İnsan Hakları kapsamına felsefi bir disiplinle incelenen kitabın; temel kavramlar, ölçüt ve kapsamaları irdelenerek insan haklarının bilimsel derinliklerine iniyor. Günümüzde varlığını devam ettiren insan hakları ve evrensellik boyutundaki tartışmaları ele alınıyor. İnsan nedir? Sorunun cevabını aralayan; İnsanın ve haklarının evrendeki amacına yönelik çok yönlü yani; Multi disiplinli bir katkı sağlarken karşılaştırmalarda bulunuyor. İnsan doğasının bilinmezliğine yönelik araştırmalarla bir nebze katkı sunmaya çalışan kitap insanı tanımayı ve tanıtmayı da kendisine bir amaç edinmiş.

Kitaptaki verilen tüm bilgilerin önemli olduğunu vurgulamakla birlikte özellikle bazı sayfalarındaki verilen bilgilerin daha önemli hatta meselenin ilgi odağına ve kapsamına yönelik bir içeriğin oluşturulduğunu bildirmek yerinde olacaktır.

İnsan doğasına yönelik kısa bir tarihsel süreçten bahsederken karşılaştığı eleştirel ve teorik sorunları bildirmekle beraber hala bu sorunların farklı türlerinin günümüzde de halen devam ettiğinin mesajını veriyor. İnsan haklarının her insan da farklı bir anlam ifade ettiğini ve bunun genel anlamda belirsizlikler oluşturduğunu ve bunları aşmanın pratik önerilerinden bahsediyor. 'İnsan' ve 'hak' kavramlarının anlaşılmasından insan haklarından söz etmenin pek mümkün olmayacağı konusuna değiniliyor. (s. 12-16)

"İnsan hakları belgeleri yalnızca teorik anlamda evrensel olarak geçerlidir. Onların geçerliliği teorik insan doğası kavramına dayanır. Evrensel insan haklarının temellendirilmesi için varsayılan bir tür özcülüktür bu. Ama pratik olarak, evrensel eşitlik kavramı boş bir kavramdır.

Haklar buyurucu iken doğa betimleyici olduğundan ve her ikisi de insana ilişkin olan bir özelliği dillendirdiklerinden, insan hakları insan doğasına dayanabilir. 'Hak' kavramını 'doğa' kavramına bağlayan 'insan' kavramıdır. Ama insan hakları belgelerinde her türlü kavramsal enflasyona yol açan da bu 'insan' kavramıdır" (So 1995: 38).

İnsanın Doğası Nedir?

İlk olarak, "İnsan doğası nedir?" sorusu, "sadece insanın sahip olduğu ve bu nedenle onu belirli bir tür olarak diğerlerinden farklı kılan özellik

ve yetenekleri [soruyor olabilir]. ... Bu da tüm insanların akıl yürütme ve konuşma yetenekleri ile buna dayanan amaçlı hareket etme, sorumluluk gibi yeteneklerini kapsamaktadır. Bu yetenekler, bütün olarak, insanı kendine özgü bir tür olarak tanımladığı içindir ki, bunlar felsefe tarihinde sıkça 'insan doğasıyla özdeşleştirilmişlerdir. Biz burada yeni bir 'insan doğası' kavramından söz ediyoruz, kavram kargaşasına düşmemek için, 'insan doğası' yerine 'insanın özü' terimini kullanıyoruz" (Bayertz 2003: 137-138)

Kuçuradi'ye göre insan hakları bir ide, bir düşünce, bir gereklilik düşüncesidir. "Temel haklar', 'kişi hakları', 'temel kişi hakları' diye de adlandırılan insan hakları, insanla ilgili bazı gereklilikleri-insan türünün bir üyesi olan her varlıkla ilgili bazı gereklilikleri- dile getirirler...Bu gereklilikler, insanın değerini koruma istemleri: yani kişileri, sırf insan olduklarından dolayı koruma istemleri olarak karşımıza çıkar" (Kuçuradi 2009: 58).

Bir şey yapan, bir eylemde bulunan kişi, insan onuruna ya da değerine zarar vermek istemiyorsa, başka bir deyişle, etik eylemde bulunmak istiyorsa, nasıl davranması gerektiğini ona söyleyen insan hakları normlarıdır. Bu normlar, kimi zaman neyin yapılması gerektiğini belirten pozitif normlar, kimi zamansa kişi ne gibi bir davranışa maruz kalırsa bir hak ihlali ola- çasını belirten negatif normlar olarak karşımıza çıkar. Korumak istedikleri insan olma, insanın değeri ya da onurudur. Bu nedenle insan hakları normları etik normlardır. İnsana özgü olanakları kişilerde koruma istemlerini dile getiren normlardır bunlar. Bu olanakların gerçekleşmesini, gerçekleştirebilmesini istiyorsak, neyi yapmamamız neyi yapmamız gerektiğini dile getiren gereklilik önermeleridir insan hakları. Tek tek hakları oluşturan işte bu gerekliliklerdir. İnsana özgü, sırf insana özgü olanakları tek tek kişilerde korumak, bu nedenle insanın değerini korumak, bu arada insanın kendi değerini korumak ya da korumayı istemektir.

İnsan haklarını oluşturan şey, işte bu insana özgü olanakların kişilerde korunması istemleridir. Düşünce tarihinde adım adım bilincine varılan ve sık sık yaşanan tökezlemelerle ortaya konan haklardır insan hakları. Bu olanakların her kişide korunmasını istemek, insanın değerini, kendi değerimizi korumayı istemektir. Bu da kişileri, şu ya da bu özel-

liklerinden dolayı değil, sırf insan oldukları için korumayı istemektir. İşte bu nedenle, bir kişide insan haklarının korunması söz konusu olduğunda, bu kişinin kim olduğu hiç önemli değildir;

"İnsanı değeri' derken bundan, insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini anlıyorum, insana bu özel yerini sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bunların somut görünümü, insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünü olan her şeydir. Bunlar insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İnsan bilen, düşünen, karar veren, eylemde bulunan (amaçlı hareket eden), zaman bilinci olan, çalışan ve bu gibi, sırf ona özgü özellikleri olan bir varlıktır. Bu olanaklarıyla insan, doğadan çok farklı olan dünyasını, doğadan çok farklı bir varlık alanı olan tarihi oluşturmuş ve oluşturmaktadır. Toplum düzenleri, kültürler, bilgiler, ilkelere, sanat yapıtları, felsefe yapıtları, tekniğin ürünleri, insanın yapısal özelliğinin ürünleri ve aynı zamanda belirtileridir, işte insanın bu yapısal özelliği tarih içinde gitgide bilincine varılan ve genişletilen olanakları-, insanın değerini-isterseniz onurunu diyeyim- meydana getirir" (Kuçuradi 2009: 58)

İnsanın ayırt edici özelliği olarak "Akıl ve Vicdan" Acaba bizi diğer canlılardan ayıran akıllı bir varlık olmamız mıdır? Nedir akıl denilen şey? Akıl denilen akıl yürütme midir, rasyonellik midir yoksa ideler üreten yeti midir? Akıl kavramının farklı bağlamlarda farklı yetileri nitelendirmek için kullanıldığını görüyoruz. "Aklını kullanmak", duygularla hareket etmemek, düşünüp taşınarak hareket etmek anlamına gelebildiği gibi, "kendi çıkarlarına göre hareket etmek" anlamına da gele bilmektedir

İnsan Haklarının Kapsamı: Etik ve Ahlak

Etik kelimesi Yunanca tekil anlamında huy ve karakter anlamına gelen "ethos" sözcüğünden türer. Ahlâk ise Arapça "hulk" kökünden gelir ve yaratılış, huy ve anlamlarını ifade eder. "Etik" ile "Ahlâk" kavramlarının birbiriyle anlamdaş olmadığını ikisinin ayrı anlamlar ifade ettiğini bilmeliyiz. Terim anlamında ise "Etik" Bilgi alanı olan felsefi bir disipli-

nin adıdır. “Ahlâk” terimi ise tarihsel ve toplumsal normlardan ibarettir. Etik ve Ahlak sözcükleri arasında ince farklılıklar bulunmaktadır. Kısaca bunlar; Toplumsal yaşamda Ahlâk daha çok töre ve geleneklere dayalıdır. Etik terimi ise bu süreci sorular yönlendirerek irdeler. Etik, usul veya biçim. Ahlâk, esas ya da içerik, Ahlâk yerel, Etik evrenseldir. Etik İnsanın bilinç düzeyiyle ilgilidir yani tutum davranışların dayandırıldığı temel iradeyi inceler... Yerellikten dahası evrenseldir... Ahlâkın yerel olarak anlatılmasının sebebi toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal yönden farklılıklar içermesidir.

Her insanın doğası gereği belirli değer yargıları vardır. Platon ve Aristoteles; İnsanların doğaları gereği belirlenmiş özelliklerinin bulunduğunu bildirirler. İnsanların doğuştan gelen vasıf ve yetenekleri vardır. Bu yetenekler, vasıflar; eğitim ve deneyimsel yollarla geliştirilebilir. Aristoteles’e göre “İnsan toplumsal bir varlıktır.” Hiç kimse bütün iyilere sahip olmayı tek kendisi için tercih etmese gerek, çünkü insan toplumsal, doğa gereği birlikte yaşamaya yatkın.”

Felsefi Bir Bakışla: İnsan ve Doğası

İlkçağ düşünürlerinin; Felsefi görüş itibarıyla insan-doğa ilişkisini irdelerken insanların doğaya egemen olma değil onu anlamak için gayret ettiklerini öne sürer... 16. ve 17.yüzyıllara gelindiğinde Bacon ve Descartes ile başlayan tek ölçüt akımı, insan ve doğanın anlam ve işleyiş biçimini yeniden şekillendirmiştir. Sanayi devrimiyle başlayan bu süreç, insanların çevreye ve doğaya duyduğu saygıyı azaltmıştır. Doğal kaynakların israf edilmesi, çevreye kalıcı telafisi olmayan zararlar verilmesi sanayileşmeyle beraber atıksal ve kimyasal maddelerin çevreye ve doğaya verdiği zarar gitgide artmıştır. İklimsel hava değişimi olan küresel anlamda sıcaklığın artması bunlardan sadece birisidir. Birçok çevre sorununun kaynağı şüphesiz insandır. Bacon, Descartes ve Newton gibi düşünürlerinde kuşkusuz bu olumsuz anlayışların gelişmesinde katkısı vardır. Çünkü doğanın insanın emrine sunulmuş bir tüketim ürünü gibi değerlendirilmesinden kaynaklanmakta bu olumsuz anlayış bahsi geçen olumsuzluklara köprü olmuştur. Bu paradigma doğa merkezli anlayıştan, insan merkezli anlayış haline dönüşmüş ve doğal yaşamdan mekanik yaşama geçiş yapılmıştır. Descartes’in, insanları işleyen canlı bir

Makineye benzetmesinde bu görüŖe dayanmaktadır. (Gökberk, 2010: 240)

Üzülerek söylemeliyim ki bu tür fikir akımları İnsanların, doğanın haklarını ihlal etmesinin yolunu açmıştır. Doğa günden güne hak ihlallerinin kurbanı olmaktadır... İnsanın insana, yaptığı ihlalden doğada payına düşeni almaktadır. (Alacayaka, 2022)

Not: Yazıda yer alan üçüncü şahıslara yapılan atıflar, Harun Tepe'ye aittir.